

บทที่ 4

ตัวอย่างการบำเพ็ญตบะในวรรณคดีสันสกฤต

ตัวอย่างของการบำเพ็ญตบะเท่าที่ปรากฏเรื่องราวเล่าไว้ในวรรณคดีสันสกฤต ซึ่งส่วนใหญ่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์มหากาพย์ อันใดแก่ คัมภีร์มหาภารตะ คัมภีร์รามายณะ และ คัมภีร์ปุราณะเล่มต่าง ๆ อันเป็นคัมภีร์ทางศาสนาของชาวฮินดูทั่วไปนั้น มีมากมายหลายเรื่อง และ เรื่องราวของการบำเพ็ญตบะที่น่าสนใจก็มีมากมายเช่นกัน ซึ่งถ้าจะนำมากล่าวเล่าไว้ในที่นี้ทั้งหมดก็จะทำให้วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีความยาวมากจนเกินไป จึงจะขอนำเอาเรื่องราวของการบำเพ็ญตบะที่น่าสนใจมาเล่าไว้ในที่นี้เพียง 3 เรื่องดังนี้

การบำเพ็ญตบะของพระอูมา

การบำเพ็ญตบะของสุนทะและอุปสุนทะ

การบำเพ็ญตบะของฤๅษีวิศวามิตร

เรื่องราวของการบำเพ็ญตบะ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์มหากาพย์ อันใดแก่ คัมภีร์มหาภารตะ และ รามายณะ ตลอดจนคัมภีร์ปุราณะเล่มต่าง ๆ นั้น มักจะแสดงถึงการใ้้อำนาจของตบะเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว เช่น เพื่อขออำนาจพิเศษ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ มากกว่าที่จะเป็นไปเพื่อการแสวงหาความหลุดพ้น อันเป็นจุดหมายทางนามธรรมที่มีมาแต่สมัยฤคเวท แก่บางกรณีก็มีการบำเพ็ญตบะเพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระเจ้า ดังเช่นการบำเพ็ญของพระอูมา ซึ่งมีเรื่องราวกล่าวถึงดังต่อไปนี้

การบำเพ็ญตบะของพระอุมา

พระอุมานั้นเดิมชื่อว่า พระปารวตี¹ เป็นธิดาของขุนเขาหิมาลัย พระองค์สวຍงามเกินหญิงใดในโลกทั้งสาม และพระองค์ตระหนักคุณค่าของพระองค์นั้นได้แก่พระศิวะ และจะท่องเที่ยวแต่งงานกับพระศิวะในที่สุดไม่ว่าพระองค์จะทำอย่างไรก็ตามพระองค์จึงปล่อยตัวไปตามความคิดของหญิงทั่วไป ชอบร้องรำทำเพลงและประคัมประกาศตัวให้ช่วยสคงกงาม คาดว่าพระศิวะคงจะมาขอแต่งงานกับพระองค์ในเวลาไม่ช้า

ในระบะนั้น มีแพทย์คนหนึ่งชื่อว่า คารกะ ได้รับพรจากพระพรหมให้ม้อ่านาจอเทโหะทั้งหลาย และจะพ่ายแพ้ก้อโรสของพระศิวะเท่านั้น ได้กำเรบเสิบสานก้อความไม่สงบขึ้นในสรวงสวรรค์ เทวะทั้งหลายได้รับความเดือดร้อน แต่ก็ไม่อาจจะกระทำอย่างใดได้ เพราะพระศิวะไม่มีโอโรส ร้อนถึงพระอินทร์ต้องไปอ้อนวอนกามเทพให้มาช่วยบันท้อลพระศิวะให้เกิดความรักขึ้นกับพระปารวตี

กามเทพพร้อมกับพระรตี ผู้เป็นชายาและวสันต์ผู้เป็นสหาย ก็พาไปยังสถานทีที่พระศิวะกำลังเข้าสมาธิอยู่ วสันต์ (หมายถึง ฤๅไนไม้ผลิ) บันท้อลให้ตนไม่ออกคอกขอสวຍงาม กามเทพแผลงศรไปยังพระศิวะ พระศิวะรู้สึกพระองค์จึงลิมคตาที่สามขึ้นเผากามเทพใหม่เป็นจุมไป²

ศิวปุราณะ กล่าวถึงตอนนี้ว่า เมื่อพระกามเทพแผลงศรใส่พระศิวะ เพื่อให้สระองค์รักนางปารวตี ผู้เป็นธิดาของหิมวัต เจ้าแห่งภูเขาและนางเมนา

¹ ปารวตี แปลว่า ลูกสาวของบรรพต หรือ ธิดาของขุนเขาหิมาลัย

² กามเทพจึงได้ชื่อว่า อนงค์ แปลว่า ผู้ไม่มีร่าง

พระศิวะพิโรธทรงเขากามเทพอดใหม่ไปด้วยไฟจากพระเนตรที่สามของพระองค์ ส่วนพระปารวตีเสียพระทัยมากและไม่มีความสุขเลย ฤๅษีนาถได้เดินทางมาพบ พร้อม ทั้งกล่าวบิณฑิโยนให้พระองค์คลายความทุกข์ และเพื่อให้พระปารวตีสมหวังในองค์พระศิวะ ฤๅษีนาถได้ให้คำแนะนำแก่พระองค์ว่า

นางควรอ่อนนุอ่อนพระศิวะ โดยการบูชาเพื่อบุชชะ
อย่างแรงกล้า พระศิวะจะรับนางไว้ในฐานะ
ชายาของพระองค์ หลังจากที่ได้บูชาเพื่อบุชชะ
ทรมาณคนอย่างเคร่งครัด นางจะไม่พรางจาก
พระศิวะผู้เป็นมงคล โอ เพชชিকা นางจะไม่
รับผู้ใด นอกจากพระศิวะเป็นพระสวามี¹

พระปารวตีเองเมื่อเห็นว่า แม้แต่กามเทพยังไม่อาจทำให้พระศิวะมาขอ
แต่งงานกับพระองค์ได้ ก็หมดความทะนงในความสวยงามของพระองค์ พระองค์เริ่ม
บูชาเพื่อบุชชะอย่างแรงกล้าและเคร่งครัดที่สุด ไม่ยอมกินอาหารใด ๆ แม้แต่
ใบไม้² พระนางเมนา ผู้เป็นมารดาของพระองค์เกรงว่าพระปารวตีเองจะเสีย
ชีวิต จึงได้มาอ่อนนุอ่อนให้เลิกล้มการบูชาเพื่อบุชชะนี้เสีย โดยกล่าวว่า อู - มา
แปลว่า โออย่ากระทำเลย ตั้งแต่บัดนี้มา พระปารวตีจึงอีกชื่อหนึ่งว่า พระอุมา

วันหนึ่ง ขณะที่พระอุมากำลังยืนซาเตี๊ยะ และชุมนุมไวบนทีริยะ ปรากฏว่า
มีพราหมณ์เฒ่าคนหนึ่งเข้ามาถามว่า พระองค์ทรมาณตัวเองเพื่อจุดประสงค์อะไร
พระปารวตีบอกว่า ที่ทำเช่นนั้น เพราะปรารถนาจะได้พระศิวะเป็นสวามี พราหมณ์
เฒ่าหัวเราะเยาะ บอกว่า พระศิวะเป็นเทวดาแก่ที่น้ำเกลียด น่าขยะแขยง
และ กล่าวติเตียนพระศิวะด้วยประการต่าง ๆ พระปารวตีผู้ศรัทธา

¹ The Siva Purana, trs A Board of Scholars (Delhi: Motilal Banarsidass, 1974.) Vol 2, pp. 522-553

² นางจึงมีอีกชื่อหนึ่งว่า อปรมา แปลว่า ผู้ไม่มีใบไม้

พราหมณ์เกือบไม่ไหว ก็เอามือบิณฑุและโล่พราหมณ์นั้นไป ทิ้งใต้นั้นพราหมณ์เกือบก็กลายร่างเป็นพระศิวะ อธิบายว่า พระองค์มาลงใจของนางเฉย ๆ แล้วพระศิวะและพระนางปารวตีก็โต้เถียงงานกัน ในที่สุดมีโอรสชื่อ สกนัทกุมาร หรือ ชนัทกุมาร ซึ่งเป็นผู้ไปปราบยักษ์ทารกะได้¹

หลังจากการบำเพ็ญตบะครั้งนี้แล้ว พระนางปารวตีก็ยังโศกเศร้าเพื่อตบะอีกครั้งหนึ่ง เพราะพระนางรู้สึกอับอายที่พระศิวะหัวเราะเยาะพระนางว่า มีนิวกายดำ จึงโศกเศร้าไปบำเพ็ญตบะกรรียาอยู่ในป่า จนกระทั่งพระพรหมมาประทานพรให้ นิวกายของพระนางเป็นสีทอง พระนางจึงมีอีกชื่อหนึ่งว่า พระนางเคารี แปลว่า สีทอง²

จะเห็นได้ว่าการบำเพ็ญตบะของพระอูมานั้น แม้จะแสดงความมุ่งหมายไว้อย่างแจ่มแจ้งว่า เพื่อให้ได้พระศิวะเป็นสามี อันเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความปรารถนาผูกพันทางเพศ แต่เนื่องจากพระศิวะเป็นเทพเจ้า ดังนั้นการที่จะให้บรรลุลูกความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระผู้เป็นเจ้า พระอูมาจะมีจิตใจของแหวะไปทางกามารมณ์ไม่ได้ เมื่อนางโศกเศร้าเพื่อตบะทรมาณกายอย่างเคร่งครัดโดยใจมุ่งอยู่ที่พระศิวะอย่างแน่วแน่ไม่หวั่นไหว ความปรารถนาของนางก็สัมฤทธิ์ผล

นอกจากบรรณคดีสันสกฤตจะไม่มีตัวอย่างของการบำเพ็ญตบะโดยไม่มีจิตใจของแหวะกับเรื่องทางโลก มุ่งที่จะมีความเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้าแต่เพียงอย่างเดียว เช่น การบำเพ็ญตบะของพระอูมาแล้ว ก็ยังมีกล่าวถึงเรื่องราวของการบำเพ็ญตบะโดยมีจุดมุ่งหมายปรารถนาอำนาจอิทธิฤทธิ์ ความรู้ใน

¹ J.L. Shastri, "Siva Purāna" Ancient Indian tradition and Mythology, Vol 2, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1973)p.540-564

² Pratap Candra Ray, The Mahābhārata of Krishna Dwaipāyana Vyāsa Vol. 1 Ādi Parva, section CCXI P. 581

วิสุทธิ มุขยกุล, วิสุทธินิพนธ์, (พระนคร : ชเนศวรรการพิมพ์, 2520)

ศาสตราจารย์ต่าง ๆ ขอความเป็นอมตะหรือชีวิตนิรันดร์ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการ
ไร้อำนาจของพระในทางแสวงหาประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งเป็นความปรารถนาความ
อยากที่ของแฉะอยู่ในกาม หรือเรื่องทางโลกทั้งสิ้น ดังจะกล่าวถึงเรื่องราวการ
บำเพ็ญพระโดยมีความมุ่งหมายดังกล่าวนี 1 เรื่อง ดังต่อไปนี้

การบำเพ็ญพระของสุนทะและ อุปลสุนทะ

การบำเพ็ญพระของสุนทะและ อุปลสุนทะ

อุสินารท ได้เล่าเรื่องราวของอสุรสองตนนี้ให้กับยูธิษฐิระ ปรากฏใน
กัมภีร์มหาภารตะว่าดังนี้ "ในสมัยโบราณ มีแทกษผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่งนามว่า
"นิกุมภ" (Nikumbha) ผู้สืบเชื้อสายมาจากมหาอสุรคนหนึ่งนามว่า หิรัณยกสิป
(Hiranyakasipu) แทกษนิกุมภะ มีบุตรชาย 2 คน ชื่อ สุนทะ

และ อุปลสุนทะ ซึ่งมีพลังกำลังมาก กล่าวหาญ มีจิตใจที่ชั่วร้ายและ
คำช้า แทกษทั้งสองคนนี้รักกันมากทำอะไรด้วยกันเสมอ กินด้วยกัน เที่ยว
ด้วยกัน แบ่งปันทั้งความสุขและความทุกข์ซึ่งกันและกัน ด้วยเหตุนี้เขาทั้งสอง
จึงเหมือนกับบุคคลคนเดียวที่แบ่งออกเป็น 2 ภาค เมื่อพี่น้องทั้งสองเจริญวัย
ขึ้น เขามีความปรารถนาในสิ่งเดียวกันคือ ต้องการจะปรามปรามโลกทั้งสาม
นี้ให้ได้ เขาจึงได้พากันเดินทางไปยังเทือกเขาวินธัย (Vindhya) เมื่อไป
ถึงยังที่นั่น ซึ่งมีผู้บำเพ็ญพระมากมาย เขาก็ไ้บำเพ็ญพระด้วยการอดน้ำและ
อาหาร มีนมขมวกเป็นนวยและแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่ทำจากเปลือกไม้ เขา
ได้กระทำการบำเพ็ญพระเช่นนี้อยู่เป็นเวลานาน จนร่างกายของเขาทั้งสอง
ถูกปกคลุมไปด้วยฝุ่นจากศิระจรค์ปลายเท้า ยังชีพด้วยอากาศ ยืนบนปลาย
เท้า หนก้อความร้อนจากกองไฟ รุขนทั้งสองขึ้นและหลับตา เขาได้กระทำ
การบำเพ็ญพระเช่นนี้อยู่เป็นเวลานานและด้วยการบำเพ็ญพระอย่างแรงกล้า

เช่นนี้ของ เขาก็บันดาลให้มีเหตุมหัศจรรย์เกิดขึ้น คือ ภัยอำนาจแห่งความร้อน
 ที่เกิดจากการฆ่าเพื่อญัตตะอย่างแรงเครียดเป็นเวลานานของแพทย์ทั้งสอง
 ทั้งสองคนนี้ ทำให้เกิดมีไอพวยพุ่ง ออกมาจากทุก ๆ ส่วนของเทือกเขาวิเศษ
 ซึ่งทำให้เกิดความตระหนกตกใจแก่บรรดาทวยเทพยดิ่งนัก เทวะหลายองค์ได้
 พยายามทำลายการฆ่าเพื่อญัตตะของเขากันด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น ล้อหลอกด้วย
 ทรัพย์สมบัติมีค่า และ ยั่วยวนด้วยสาวงามต่าง ๆ แต่ก็ไม่อาจทำให้แพทย์ทั้ง
 สองคนเลิกฆ่าเพื่อญัตตะได้ แมกระทั่งใช้อำนาจมายาศาสตร์แปลงกายเป็น แม่
 ที่สาว ภรรยา และ ญาติมิตรต่าง ๆ ของเขา วิ่งตรงมาหาขอความช่วยเหลือ
 จากเขาทั้งสองด้วยความหวาดกลัว เพราะมีรากษสหน้าตาอุร่าเยือกโหดโหดคาม
 มา แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จจนในที่สุด พระพรหมต้องมาปรากฏกายต่อหน้าแพทย์
 ทั้งสอง และรับสั่งให้สูนทและอุปสูนทขอพรตามที่เขารวบรวม แพทย์ทั้งสอง
 ไขข้อพรต่อพระพรหมให้เขามีความรู้ใน ศัสตราวุธทั้งปวง มีอำนาจมายาศาสตร์
 สามารถแปลงกายได้ตามใจชอบ มีพลังกำลังที่แข็งแกร่ง และ มีความเป็นอมตะ
 พระพรหมก็ได้ประทานพรให้ทุกประการ ยกเว้นความเป็นอมตะ เมื่อได้รับพร
 แล้ว แพทย์ทั้งสองก็เลิกฆ่าเพื่อญัตตะกลับไปยังที่อยู่ของตนและมีความเป็นอยู่ที่ห
 ทรานุกสนานร่าเริง ทอมาทั้งสูนทและอุปสูนทก็กำเริบอยากจะครองโลกทั้ง
 สาม จึงยกทัพไปปราบโลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และ โลกบาดาล อย่างโหดร้าย
 เมื่อพระพรหมทรงทราบถึงความชั่วช้าของอสูรทั้งสอง จึงรับสั่งให้พระวิศวกรรมัน
 (เทวดาผู้เป็นสถาปนิก) สร้างหญิงสาวที่สวยงามที่สุดขึ้นนางหนึ่ง และประทาน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นามว่า ทิโลกตมา (Tilottamā) ¹ จากนั้นก็สั่งให้นางไปช่วยยวนสุนทะและอุปสุนทะ เพื่อทำให้แพศย์ทั้งสองวิวาทกันเอง เพราะแย่งชิงนาง เมื่อรับคำบัญชาจากพระพรหมแล้ว นางทิโลกตมาได้เดินทางมาหาสุนทะและอุปสุนทะ ซึ่งเป็นเวลาเดียวกับที่แพศย์ทั้งสองกำลังสนุกสนานรื่นเริงอย่างมีความสุขที่สามารถปราบปรามโลกทั้งสามมาได้ ในอำนาจของตนได้ แต่เมื่อเห็นนางทิโลกตมา แพศย์ทั้งสองก็ลุ่มหลงในความงามของนาง และวิวาทกันเพื่อแย่งชิงนาง ในที่สุดสุนทะและอุปสุนทะก็ต่อสู้กันจนถึงแก่ความตาย ²

นอกจากวรรณคดีสันสกฤตจะกล่าวถึง เรื่องราวการบำเพ็ญทบะของเทพและอสูรต่าง ๆ แล้ว ยังมีการกล่าวถึงเรื่องจากการบำเพ็ญทบะของมนุษย์อยู่ไม่น้อย ดังเช่นเรื่องราวการบำเพ็ญทบะของเมธิวินวามิตร ซึ่งเป็นท้าวอย่าง ที่แสดงถึง การบำเพ็ญทบะอันเนื่องมาจากจิตใจที่อิจฉาริษยา ความเห็นแก่ตัว ยอยากได้ในสิ่งของของผู้อื่นที่มีใจของตน ท้องการจะเปลี่ยนนารณะของตนเอง จากนารณะกษัตริย์ เป็นนารณะพราหมณ์ ดังมีเรื่องราวดังต่อไปนี้

¹ นางทิโลกตมา มหาภารตะ อาทิภรรพกล่าวว่ พระวิหวกรรมสร้างนางขึ้นมาด้วยความตั้งใจ โดยรวบรวมสิ่งที่สวยงามทั้งหลายจากความสวยงามของทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งเคลื่อนไหวได้และเคลื่อนไหวไม่ได้ใน 3 โลก และใจอันดีเป็นจำนวนมาก ประทับลงบนกายของนาง นางถูกสร้างขึ้นอย่างระมัดบรจง ไม่มีหญิงใดใน 3 โลก เทียมได้ ไม่มีส่วนไหนในร่างกายของนางที่ผู้พบเห็นจะตำหนิได้ นางสามารถผูกใจสัตว์ทุกผู้ที่พบเห็น มหาภารตะ อนุศาสนบรพกล่าวถึงนางว่าคั้งนี้ พระพรหมเป็นผู้สร้างนางขึ้นมาจากอนุภาคของเพชรพลอย

Pratap Candra Roy, The Mahbharata of Krishna Dwai payana

Vyasa, Vol 1, Adi Parva, p. 581

² มหาภารตะ 1.204.19

การบำเพ็ญทบะของฤๅษีวิศวามิตร

เรื่องราวเกี่ยวกับการบำเพ็ญทบะของฤๅษีวิศวามิตรนั้น มีดังนี้ ยังมีพระราชพงศาวดารหนึ่งทรงพระนามว่า คาสี พระองค์มีธิดาองค์หนึ่งชื่อ สัตยวดี ท้าวคาสี ประทานนางสัตยวดีให้แก่ พราหมณ์แก่ผู้หนึ่ง สัตยวดีเป็นนางกษัตริย์ แต่พราหมณ์ผู้สามีปรารถนาลูกชายที่มีลักษณะเป็นพราหมณ์ จึงประกอบยาขนานหนึ่งให้นางสัตยวดี แก่นางสัตยวดีก็ดื่บเอายาขนานนี้ไปให้มารดาของนางกิน มารดาของนางจึงมีบุตรชายอีกผู้หนึ่งชื่อว่า วิศวามิตร ซึ่งเป็นกษัตริย์อย่างสมบูรณ์ แต่ด้วยอำนาจของยาพิเศษนานั้น วิศวามิตรมีความปรารถนาในใจที่จะท่องเที่ยวเป็นพราหมณ์ให้ได้ในวันหนึ่ง

ต่อมาวิศวามิตรได้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์ และวันหนึ่งก็ออกประพาสป่า ท้าววิศวามิตรและไพร่พลได้เดินทางไปถึงอาศรมของพรหมฤๅษีสัณฐ์ และได้พักอยู่ ณ อาศรมแห่งนี้ ฤๅษีสัณฐ์ได้แสดงความโอบอ้อมอารีแก่ท้าววิศวามิตร โดยจัดอาหารที่โอชะรสเป็นพิเศษถวายท้าววิศวามิตร และไพร่พลทั้งหมด ท้าววิศวามิตรแปลกใจว่าเหตุใดฤๅษีสัณฐ์จึงทำใจเช่นนั้น ในที่สุดก็ทราบว่ ฤๅษีสัณฐ์มีวิสาหารศักดิ์สิทธิ์เมื่อเจ้าของปรารถนาสิ่งใด วิญญาณซึ่งชื่อ กามเชนุ¹ ก็จะมีบันดาลให้ทันที ท้าววิศวามิตรจึงได้เจรจาขอชื่อวิวกามเชนุจากฤๅษีสัณฐ์ แต่ฤๅษีสัณฐ์ไม่ยอมขายให้ วิศวามิตรได้เสนอราคาให้ราชอาณาจักรทั้งหนึ่ง แต่ฤๅษีสัณฐ์ป็นกรามไม่ยอมขาย วิศวามิตรก็วิให้ทหารแย่งเอาวิวกามเชนุไปโดยพลการ แต่วิวกามเชนุสมบัติหลุดไปไม่ได้จึงเกิดการต่อสู้กันระหว่างกองทัพของท้าววิศวามิตรกับพรหมฤๅษีสัณฐ์ ผลปรากฏว่า วิศวามิตรเป็นฝ่ายแพ้ เพราะวิวกามเชนุบันดาลกองทัพและอาวุธต่าง ๆ มาสู้รบกับกองทัพของวิศวามิตร ครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่ทำให้วิศวามิตรตระหนักในอำนาจของพราหมณ์ว่ามีเหนือกษัตริย์ และนี่ก็อาจจะยกฐานะของตนขึ้นเป็นพราหมณ์ให้จงได้

¹ บางทีเรียกว่า นันทีนิ หรือ กษลา

แคว่ความมิตกรก็ไมละความพยายาม คงบำเพ็ญทบะทอไป จนในที่สุด พระพรหมทองเสก้จมาใหม่ และโคพยายามอธิบายให้ฤมิวิศวามิตรทราบว่ การเปลี่ยนวระณะในระหว่างที่มีชีวิตนั้นเป็นสิ่งที่เหลือวิสัย แต่ก่อนที่พระพรหม จะเสก้จกลับไป พระองค์โคไประทานอาวุชชนิกหนึ่งแคว่วิศวามิตร เรียกว่ พรหมาสทกร เมื่อฤมิวิศวามิตรโครับอาวุชนี้แล้ว ก็กลับไปหาฤมิวิศวามิตรอีก เกิดทอสู้กันใหม่ แต่ผลก็ยังมีเหมือนเดิม คือ ฤมิวิศวามิตรเป็นฤมิที่มีอำนาจอย่างยิง วิศวามิตรต้องเป็นฝ่ายแพ้ อีก ทั้ ๆ ที่ฤมิวิศวามิตรไม่ไร้อาวุชเลย วิศวามิตรจึง กลับไปบำเพ็ญทบะทอ จนในที่สุดพระพรหมทองยอมยกฐานะของวิศวามิตรราชฤมิ ขึ้นเป็น พรหมฤมิ ¹

¹ Hari Prasad Shastri, tr. The Ramayana of Valmiki :

Bala Kanda, Vol I, p.104-113, p.125-128

Pratap Chandra Roy, The Mahakharata of Krishna Dwaipiyana

Vyasa, Vol.9, Amusaasana Parva, p.15-18

วิสุทษ์ มุขยกุล, "วิสุทษ์นิพนธ์", หน้า 125 - 138